
Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)

Opera historica 11

2006

Editio Universitatis Bohemiae Meridionalis

Marek ĎURČANSKÝ

Kolektivní paměť měst?

Narativní prameny městské proveniencie, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatické povahy na příkladu středních Čech v první polovině 17. století

Jakkoli se pod pojmem „narativní prameny městské proveniencie“ jistě v prvé řadě skrývají městské kroniky – respektive podle soudobého označení „paměti“ – jedná se při bližším pohledu o dost různorodý soubor textů. Dosavadní snahy o jeho typologické uchopení (řeč je tu samozřejmě o českých podmínkách) byly spíše opatrné. Opatrnost je v tomto ohledu nakonec na místě, nahlíží-li se na situaci pohledem edičního zpřístupnění. Jeho forma a kvalita je snad ještě více různorodá než samotné relevantní prameny. Neexistuje jediná ediční řada, která by byla přímo věnována raně novověkým pramenům z městského prostředí; stejně tak se problematika měst obecně v současnosti netěší zdaleka takové oblibě jako výzkum vyšších urozených vrstev společnosti. V posledních letech se ovšem objevilo několik kvalitních edic relevantních pramenů – lze zmínit alespoň *Paměti města Žatce* vydané Marií Tošnerovou,¹ edice Josefa Hrdličky² nebo z moravské-

¹⁾ Srov. Marie TOŠNEROVÁ (ed.), *Paměti města Žatce*, Žatec 1996. K pramenům tohoto typu pro předbělohorské prostředí, možností jejich využití pro výzkum některých aspektů života raně novověkého města a problémům s jejich kategorizací TÁŽ, *Měšťanské paměti raného novověku – pramen poznávání každodennosti*, in: Kateřina Handlová (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*,

ho prostředí Martinem Štindlem příkladně připravená edice velkomeziříčské kroniky Františka Ignáce Konteka a podobně kvalitní vydání uherskobrodské Bartoškovy kroniky editované Petrem Zemkem.³ V naprosté většině dalších, zvláště méně obsáhlých narativních pramenů městské provenience, jsou historici i nadále – v lepším případě – odkázáni na letité edice ukryté na stránkách regionálních vlastivědných periodik nebo výročních zpráv středních škol. Představa o míře využitelnosti rukopisného bohatství archivů a knihoven českých zemí pro tyto účely získává ostřejší kontury rovněž teprve v posledních letech, zvláště díky dvěma velkorysým počínům – totiž *Průvodci po rukopisných fondech v České republice*⁴ a *Repertoriu rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách*.⁵

Prameny, jimiž se tento příspěvek zabývá, lze vymezit těmito tradičními pojmy – narativní, vyprávěcí, stojící v protikladu oproti pramenům úřední povahy – pramenům diplomatickým.⁶ Ne tak jednoznačně lze rozhodnout,

Sborník z odborné konference, Olomouc, 17.-18. října 2001, Brno 2001, s. 83-91. Z nejnovější české literatury je třeba zmínit rozbor Veroniky VOSALOVÉ, *Českolipský kronikář Hans Kriesche a jeho kronika*, *Bezděz* 9, 2000, s. 387-415.

- 2) Zejména Josef HRDLÍČKA (ed.), *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 188-208. Dále srov. TÝŽ, *Deníkové záznamy jindřichohradeckého měšťana Jiříka Pavlovského z počátku 17. století*, Jihočeský sborník historický 72, 2003, s. 137-174, s inspirativním úvodem o povaze pramenů osobní povahy v městském prostředí. Editované deníkové záznamy však už do kategorie pramenů narativní povahy v užším slova smyslu nespádají.
- 3) Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004; Petr ZEMEK (ed.), *Bartoškovy kroniky*, Uherské Hradiště 2004.
- 4) Antonín KOSTLÁN – Stanislav PETR – Marie TOŠNEROVÁ, *Průvodce po rukopisných fondech v České republice I. Rukopisné fondy zámeckých, hradních a palácových knihoven*, Praha 1995; Pavel BRODSKÝ – Marta HRADILOVÁ – Stanislav PETR – Marie TOŠNEROVÁ, *Průvodce po rukopisných fondech v České republice II. Rukopisné fondy archivů v České republice*, Praha 1998; Tíž, *Průvodce po rukopisných fondech v České republice III. Rukopisné fondy muzeí a galerií v České republice*, Praha 2001.
- 5) Jaromír LINDA a kol., *Repertorium rukopisů 17. a 18. století z muzejních sbírek v Čechách I/1(A-F), I/2 (H-J)*, Praha 2003.
- 6) Srov. například v českém prostředí klasická kompendia: Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1994², s. 153 („diplomatika je věda, zabývající se studiem písemností úřední provenience“) a Jan HAVRÁNEK – Milan MYŠKA – Jiří PAČLÍK, *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1967, s. 107-114, kde jsou písemné prameny členěny do tří velkých (a jistě částečně prostupných) skupin – prameny úřední provenience, soukromé povahy a vyprávěcí. Prameny zahrnované nyní v německém a rakouském prostředí pod pojem „Selbstzeugnisse“, nejsou totožné pouze

kteře z narativních pramenů mají nesporně povahu pramenů osobní, soukromé povahy. Spíše se lze domnívat, že představují prameny osobní povahy do jisté, individuálně rozdílné míry podle toho, jak velkou pozornost věnoval autor své vlastní osobě, resp. nakolik jeho vlastní osoba – třeba nezáměrně – z textu vystupuje. Odhlédne-li se od motivace vzniku pramene, záleží tu jistě do značné míry na historikovi, nakolik v něm chce sám sledovat právě individualitu jeho autora či původce. Co se týče vztahu pramenů narativních k pramenům diplomatické povahy, je možné v mnoha případech hovořit o vzájemném prolínání. Zvláště výrazné je to u obsáhlejších kronik, které obsahují četné zmínky o zásadních diplomatických pramenech (například císařských patentech a mandátech, privilegiích) a jejich obsahu; nezřídka byla taková písemnost autorem do textu zahrnuta in extenso. Na druhé straně stojí městské knihy, tedy prameny výsostně diplomatického charakteru, s některými narativními pasážemi, zápisy v podstatě „*pro memoria*“, které vystupují z jinak úředního obsahu rukopisu. Takové pamětní zápisy se svým charakterem blíží drobnějším měšťanským kronikám – Josef Polišíenský koneckonců už před více než půl stoletím použil pasáže z *Pamětní knihy města Prostějova* ve své průkopnické antologii *Knihy o bolesti a smutku*⁷.

Pro pohled na zvláštnosti narativních pramenů městské provenience z větší blízkosti bylo v následující sondě zvoleno časové a geografické omezení – oblast středních Čech (zhruba současný Středočeský kraj) v první polovině 17. století. Sonda se zaměřuje přitom na vztah k diplomatickým pramenům, míru osobního charakteru v textu a způsob dosavadního ediční-

s druhou výše uvedenou skupinou – prameny soukromé povahy, naopak jsou dle mého soudu chápány šíře. Eckart Henning k tomu uvádí: „Das gemeinsame Merkmal aller Selbstzeugnisse besteht darin, «dass sie sowohl nach ihrem Erfahrungsgehalt, wie auch nach der zeitlichen und stofflichen Begrenzung niemals die Beziehung zum Autor aus dem Auge verlieren» (Wilhelm Bauer). Dadurch unterschieden sich die Selbstzeugnisse als Gruppe subjektiver Quellen von der um objektive Darstellung bemühten Geschichtsschreibung, von der Literatur aber wenigstens durch die Absicht, Tatsachen wahrheitsgetreu wiederzugeben.“ Friedrich BECK – Eckart HENNING (edd.), *Die archivalischen Quellen*, Köln-Weimar-Wien 2003³, s. 119. Klasické užší vymezení „Selbstzeugnisse“ (Autobiographie – Memoiren – Tagebuch) rozšiřuje Harald TERSCH, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie. Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn-Waidhofen/Thaya 2000, s. 69-98. Za upozornění na tento text vděčím PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D.

⁷⁾ Josef POLIŠEŇSKÝ (ed.), *Knihy o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik XVII. století*, Praha 1948.

ho zpřístupnění. Předem lze upozornit na skutečnost, že jsou tu mnohem více zastoupena větší městská centra na okrajích vymezené oblasti než menší lokality v jejím středu, ležící jakoby ve stínu hlavního města. Právě ze dvou v tomto duchu míněných okrajových center pocházejí dva bezesporu nejzávažnější prameny, které odpovídají vymezeným podmínkám. Jedná se o *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova*, jeden z nejpobulárnějších českých raně novověkých pramenů vůbec, a *Kroniku mladoboleslavskou* Mistra Jiřího Kezelia Bydžovského. O atraktivitě Dačického *Paměti* svědčí i to, že byly čtyři desetiletí po vzniku spolehlivé kritické edice⁸ vydány už v několikáté edici výběrové.⁹ Důvodů Dačického popularity lze nalézt mnoho – od skutečnosti, že Kutná Hora byla jedním z nejpřednějších měst království, přes nesporné literární kvality Dačického díla až po nádech pikanterie určitých pasáží. Kezelius je oproti tomu dnes pro veřejnost zcela neznámé jméno a pro odbornou veřejnost jméno mírně zasuté. To lze vysvětlit především velmi obtížnou dostupností jeho textu. Kezeliova kronika vyšla v roce 1935 při příležitosti oslav 600. výročí povýšení Mladé Boleslavi na město.¹⁰ Edice profesora mladoboleslavského gymnázia Zdeňka Kampera byla na svou dobu vzorná, jak se však dnes ukazuje, do mnoha veřejných knihoven se nedostala. U tří předních českých historiků, kteří jsou zároveň spojeni s mladoboleslavským gymnáziem 19. a začátku 20. století, je odkazů na Kezelia celá řada – u Josefa Pekaře, Josefa Vítězslava Šimáka a Zdeňka Kalisty. Pekař o něm dokonce napsal jednu ze svých vůbec prvních prací¹¹ a odvolává se na jeho údaje a úsudky i v *Knize o Kosti*.¹²

Kezeliova kronika představuje výrazným způsobem možnosti úzkého sepětí mezi pramenem narativním a prameny diplomatické povahy, proto se

⁸) Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA (edd. Eduard PETRŮ – Emil PRAŽÁK), *Prostopravda. Paměti*, Praha 1955.

⁹) Mikuláš DAČICKÝ Z HESLOVA (ed. Jiří MIKULEC), *Paměti*, Praha 1996. Závažným přínosem této edice je zpřístupnění textu Josefa JANÁČKA, *Mikuláš Dačický z Heslova a paměti kutnohorských rodin Práchnňanských a Dačických* (s. 11-57), připraveného původně jako úvod pro zamýšlené vydání Dačického *Paměti* v řadě českých kronik vydávaných nakladatelstvím Svoboda. Tamtéž na s. 58-61 je také shrnuta literatura k Dačickému.

¹⁰) Zdeněk KAMPER (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935 (dále jen *Kronika mladoboleslavská*).

¹¹) Josef PEKAŘ, *M. Jiřík Kezelius Bydžovský*, Památky archeologické a místopisné 14, 1887-1889, s. 401-404, 452-456, 500-504, 635-640.

¹²) Josef PEKAŘ, *Knih o Kosti*, Praha 1970⁴, s. 86. Výrazné místo patří Kezeliovi také v Kalistově syntetickém pohledu na dějiny Boleslavska. Srov. Zdeněk KALISTA, *Tisíc let v dějinách našeho kraje*, in: Emanuel ŠTRNAD, *Boleslavsko. Čtení z kraje středního a dolního Pojizeří*, Mladá Boleslav 1947, s. 61-129.

bude věnovat pozornost nejprve jí. Co se osudů Kezelia samotného týká, lze uvést ve stručnosti alespoň následující. Narodil se v roce 1576 v Novém Bydžově, po studiích na pražské univerzitě vyučoval na různých školách v Praze, odkud po získání titulu mistra odešel v roce 1604 do Mladé Boleslavi. Krátce zde vedl školu, ale už v následujícím roce přijal místo radního písaře, když se předtím – jak to bylo pro mnoho začínajících radních písařů typické – oženil se zámožnou vdovou. Ve své funkci setrval až do roku 1618, kdy stanul v předvečer stavovského povstání jako primátor v čele městské správy. Na tomto místě zažil i první roky pobělohorského trápení se sháněním peněz na stále nové vojenské posádky až do jara 1625, kdy podkomoří Přibík Jeníšek z Újezda uvedl do funkce první, alespoň nominálně katolické rady. Kezelius zůstal evangelíkem i v následujících letech a jako takový se musel v roce 1627 z Boleslavi vystěhovat. Odešel do Pirny, kde žil až do vyplenění tohoto města Švédy v roce 1639. Potom se stejně jako mnozí jiní čeští exulanti vrátil do vlasti, usadil se znovu v Mladé Boleslavi a zůstal tu až do své smrti roku 1654. To jej v očích nacionálně orientované historiografie 19. století zřejmě připravilo o jednoznačnou gloriolu pobělohorského mučedníka.¹³

Svou kroniku začal sepisovat právě po návratu do Boleslavi coby bezdětný vdovec po smrti druhé ženy. Asi lze vcelku přijmout jako hlavní důvody motivace ty, které sám uvádí v *Předmluvě k dobrotivému a upřímnému čtenáři boleslavskému*, datované 17. července 1645 – jednak svou lásku k městu, v němž strávil velkou část života a kde se dočkal největších poct i ponížení (sám píše, že ho Bůh jistě „*přítomným i budoucím primasům a správcům obce mladoboleslavské za divadlo a zrcadlo předložil*“), jednak aby po sobě zanechal památku, kterou by „*od upří[m]ný[ch upří]mně připomínán býti mohl*“.¹⁴ Na tomto místě je do předmluvy začleněno také jakési autorovo stručné curriculum vitae s odkazy na podrobnější pasáže v dalším textu. Čtenář se tak může připravit na to, že dílo je mnohem osobněji laděnou výpovědí, než by se podle jeho názvu dalo soudit.

Charakter kroniky si ovšem text o rozsahu více než půl čtvrtého sta stran udržuje už svým přísně chronologickým členěním. Po stručném vylíčení založení a nejstarších dějin města, pro něž byla Kezeliovi hlavním prame-

¹³⁾ K té jej směřoval už Komenský zařazením do devadesáté čtvrté kapitoly své práce *Historie o těžkých protiventství cirkve české*. Srov. Zdeněk BEDNÁŘ (ed.), *Dílo Jana Amose Komenského – Johannis Amos Comenii Opera Omnia* IX, č. 1, Praha 1989.

¹⁴⁾ *Kronika mladoboleslavská*, s. I-II.

nem Hájkova kronika, tvoří kostru textu až do počátku 16. století jednotlivá městská privilegia – počínaje nejstarším, latinským, z roku 1334. Do textu jsou pojata buď v celku, nebo je alespoň reprodukován jejich obsah. Podle některých Kezeliových komentářů na místech, kde se mu pramenů nedostávalo, lze usuzovat na míru závažnosti, kterou připisoval písemnému podchycení správních aktů, zejména když se týkaly majetkoprávních záležitostí.¹⁵ Pokud se přihlédne k hodnocení jeho předbělohorského i pobělohorského vývoje, je možné pro základ jeho politického přesvědčení užít tu samou charakteristiku, kterou formuloval Josef Janáček pro otce Mikuláše Dačického Ondřeje Křivoláčka i jeho děda Mikuláše z Práchnan pro období jejich aktivní účasti na kutnohorské městské správě: „měl[i] politicky nejbliže k umírněným konzervativcům, věřícím ve spasitelnou moc městských výsad.“¹⁶

Podobný postoj k městským svobodám je patrný i v pasážích zachycujících dění v 16. století po Kezeliův příchod do města, v nichž vycházel z městských knih. Tam se pravidelnou a v důsledku obsáhlou součástí textu stávají zápisy o obnovách městské rady i s vyjmenováním jejich členů a změn v úřadu radního písaře. Jen záznamů čistě tohoto typu je v jeho kronice 89, což celkem představuje kolem 10 % textu! Čím více se blíží datum, kdy se radním písařem stal sám Kezelius, tím zasvěcenější a obsáhlejší je líčení politických dějin města a v zásadnějších momentech i celého státu. Dokládá to autorovu důkladnou obeznámenost se správní agendou i aktivní účast v politických zápasech soudobé stavovské společnosti. Mimořádně zasvěcené jsou například pasáže o jednáních českých stavů s arciknížetem Matyášem v roce 1608, o okolnostech vydání *Rudolfova majestátu* nebo o opatřeních vlády direktorů po defenestraci, opět i s výpisy příslušných písemností. Obzvláště často se odvolává na písemnosti pojaté do příloh *Apologie českých stavů*. Zde by při komparativním přístupu bylo možné do velké míry hledat klíč k důkladnějšímu poznání mentality politicky uvažujících špiček bělohorské městské společnosti. Pasáže z Kezelia i Dačického by pro takové porovnání byly relevantní. K dispozici jsou dále

¹⁵) Například tamtéž, s. 28: „Ty byly milostivé vrchnosti tehdejší toho města Boleslava Mladého, kteříž mimo tyto milosti i jiné mnohé té obci činili, kterýchž paměti poznamenaných nemají; zvláště co se statku obecního dotýče, jakým způsobem obec toho dostala, ze sta sousedův jeden neví, a mnozí o to, aby to věděli, nedbají domnívajíce se, že mají dosti na pokojném let vydržení, ježto by sice na to pro mnohé proměny lepší pozor dáti měli.“

¹⁶) J. JANÁČEK, *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 18, podobně s. 15.

edice děl Pavla Skály ze Zhoře, Pavla Stránského i Ondřeje Habervešla z Habernfeldu. Kromě starších Polišenského studií¹⁷ však neexistuje práce, která by se jim věnovala ve vzájemných souvislostech. Podobný přístup se nabízí i v souvislosti s rekatolizační praxí. Tady dali Kezelius i Dačický, poznamenání osobní zkušeností a pozorně sledující dění i v širším horizontu, svým emocím nejplnější průchod. U Kezelia se zde navíc objevuje nejvíce pasáží výslovně osobního charakteru.

Méně osobní jsou kupodivu záznamy z let 1627-1639, tedy z období Kezeliova exilu. Značný prostor autor věnuje životu českých exulantů v Sasku a dobře je patrné, nakolik se struktura kroniky přece jen podřizuje jeho osudům. Ani tak ovšem nerezignoval na vyličení vnitřních událostí v Boleslavi této doby. Sám informuje čtenáře o tom, že „*při navracení svém z exilium v létu 1639 shromáždíc tyto spisy*“ [pisemnosti městské registratury] „*jich ad censuram et complementum věcí domácích povědomějším písařům městským téhož města, panu Danielovi Miconiusovi a panu Danielovi Kaylovi z Šternburka podal, aby podle potřeby nedostatky doplnili a zbytečné věci napravili žádal [...]* Ale když oni toho málo všimali a nedbali, k žádosti některých poctivých a vlast svou milovných lidí podle možnosti přece komplement kratičký, k soudu a opravě jiných prozřetelnějších toho zanechávaje, od léta 1628 učinil [...]“.¹⁸ Vycházel přitom opět zejména z císařských a místodržitelských mandátů a patentů; zároveň pokračoval v zápisech o obnovení a složení mladoboleslavské městské rady. K nim musel mít po ruce dobré podklady, protože se při porovnání s údaji z protokolů o obnovování městských rad vedených při podkomořském úřadu až na pár drobností shodují.¹⁹ Zápisy z posledního období, tedy po Kezeliově návratu do Mladé Boleslavi, působí nejméně utříděným dojmem; také míra autobiografičnosti a užití pramenů diplomatické povahy je v nich menší. V zásadě lze říci, že právě v této fázi je Kezelius co do formy nejbližší Dačickému. Jako by se tu odrážel vysoký stupeň chaosu, který je

¹⁷⁾ Josef POLIŠENSKÝ, *Měšťanství historikové českého stavovského povstání*, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie III, Praha 1956, s. 95-122. K inspiračním zdrojům pobělohorského (především měšťanského) dějepisce TÝŽ, *České dějepisceví předbělohorského období a pražská akademie*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis IV, 1963, č. 2, s. 115-137.

¹⁸⁾ *Kronika mladoboleslavská*, s. 208.

¹⁹⁾ Národní archiv Praha, Podkomořský úřad, RKP 2 850a. Blíže srov. Marek ĎURČANSKÝ, *Obnovování městských rad v českých královských městech v letech 1624-1636*, Documenta Pragensia 21, 2002, s. 93-101.

podle mých dosavadních zkušeností typický i pro čím dál tím méně důsledné vedení pramenů diplomatické povahy ve středních Čechách ve čtyřicátých letech 17. století.

U Kezelia je užití pramenů diplomatické povahy – jak těch, které lze považovat za součást soudobého mladoboleslavského městského archivu, tak těch, které tvořily soudobou registraturu městské kanceláře – velice obsáhlé. Nemohlo by tomu tak pochopitelně být, kdyby autor dlouhou dobu nezastával rozhodující funkce v rámci místní samosprávy a také kdyby se nedožil tak vysokého věku. Jeho kroniku je možné číst zároveň jako mimořádný pramen k dějinám městské správy i osobní apologii autorova působení v jejím rámci. Zatímco jeho přístup je v této souvislosti možné považovat za pohled z vnitřku, Dačického text je výsledkem pohledu z vnějšku – pohledem dobře informovaného, výše postaveného příslušníka městské komunity, který se o mechanismus výkonu městské správy živě a kriticky zajímal, ale sám na něm neměl žádnou účast. Mezi autory rodinných kronikářských zápisů byl ovšem v takovém postavení jedinou výjimkou. Snad přitom byl ovlivněn i názory a špatnými zkušenostmi svého otce Ondřeje Křivoláčka. Ten měl možnost kutnohorskou městskou správu nejprve ovlivňovat z předních míst, ale posléze ji pouze s jistou zatrpklostí pozoroval z pozice finančně dobře zajištěného a politicky málo se exponujícího soukromníka.²⁰ Dačický tak neměl přístup k městské registratuře a své informace získával jiným způsobem než Kezelius. Taky si oproti němu činil své zápisky průběžně a pouze malá část z nich vznikala ex post. Mnohem více sledoval a využíval tištěné prameny, alespoň ve formě aktuálních „novin“ a letákové literatury. Pokud se u něj lze setkat s prameny diplomatické povahy, jsou to vesměs dokumenty základního významu, jež ovlivňovaly zásadním způsobem život Kutné Hory, případně celé soudobé české společnosti. V plném rozsahu do svého textu zahrnul například dopis arciknížete Matyáše Čáslavským z počátku jeho tažení do Čech v roce 1608²¹ nebo celý text *Rudolfova majestátu*.²² Dačický oproti Kezeliovi též přísně rozlišil události, které se týkaly bezprostředně Kutné Hory, od událostí všeobecného rázu a oddělil je do samostatných oddílů.

Zatímco Kezeliova kronika a Dačického *Paměti* patří mezi narativními prameny městské proveniencí pro české raně novověké prostředí k nesporn-

²⁰ J. JANÁČEK, *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 18-20.

²¹ M. DAČICKÝ, *Paměti*, s. 302-304.

²² Tamtéž, s. 313-321. Kezelius z něj do své kroniky pojal pouze extrakt a v marginální otázce odkázal na všeobecnou dostupnost písemnosti: „Originál na mnoha exemplářích tištěný, též v Apologii české N^o 25.“ Srov. *Kronika mladoboleslavská*, s. 97-99.

ným vrcholům, další středočeské prameny tohoto typu z první poloviny 17. století by spíše patřily do pomyslných nižších pater. Nejblíže k nim snad ještě mají zápisky slánského měšťana Daniele Vepřka. Vyšly zatím jen jedenkrát – před 120 lety je vydal profesor královéhradeckého gymnázia Jan Bohuslav Miltner, který jejich opis zdědil po svém otci.²³ Zároveň se zasloužil o to, že Vepřka pojal do své *Historie české literatury* Josef Jungmann. Otec i syn Miltnerové měli vůbec o narativní prameny z městského prostředí zájem, jak svědčí i nedokončená edice *Paměti volyňských* Bartoloměje Prokopa.²⁴ V této souvislosti není bez zajímavosti, že Prokop byl podle jejich údajů od roku 1620 až do konce třicetileté války radním, posléze také primátorem ve Volyni. Podobné údaje se uvádí i u Daniela Vepřka, jenž se narodil v roce 1600. Ten v rámci pobělohorské rekatolizace sice stejně jako Kezelius nejprve odešel do emigrace, vrátil se ale ještě před koncem dvacátých let a z různých drobnějších míst v rámci městské správy postupoval k radnímu písařství v roce 1643, poté primátorství a nakonec hejtmanství slánského panství. Až sem ovšem jeho nerozsáhlé a torzovitě dochované zápisky nesahají. S několika málo výjimkami zahrnují hlavně dvacátá a třicátá léta. Autor je uspořádal do formy historického kalendáře, tedy podle dnů v roce bez ohledu na letopočet. Rovinu osobní v nich představují pasáže o Vepřkově rodině, zejména o narození dětí, ve většině zápisů se však věnuje válečným událostem v přísně regionálním kontextu. Přímé souvislosti s vazbami na městskou správu z textu žádné neplynou – navzdory Vepřkovým pozdějším funkcím i rodinné tradici v této oblasti.

Další pramen, tzv. *Paměti rakovnické* z let 1435-1639, je spojen s funkcí městských rychtářů, jejichž seznam v chronologickém sledu tvoří osu knihy. Konkrétní případy z oblasti hrdelního soudnictví, s nimiž měli rychtáři

²³⁾ Jan Bohuslav MILTNER (ed.), *Kalendář historický Daniele Vepřka, měšťanina slánského*, Výroční zpráva císař. král. vyššího gymnasia v Hradci Králové na konci školního roku 1883, Hradec Králové 1883, s. 1-19. Na Miltnerovu edici záhy reagoval článkem upřesňujícím Vepřkovy životopisné údaje Josef LACINA, *O Danieli Vepřkovi, kronikáři Slánském a jeho rodině*, Sborník historický 2, 1884, s. 50-55. Srov. též. Antonín RYBIČKA, *Dotatky a opravy k biografickým spisovatelům českých*, Časopis českého musea 70, 1896, s. 587-588. Pro své zpracování slánských dějin v první polovině třicetileté války užil Vepřkovy záznamy Václav FIALA, *Slaný v letech 1618-1632. České město za třicetileté války*, Praha 1925 (= Rozpravy Královské české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, Nová řada VIII/ 1).

²⁴⁾ Jan Bohuslav MILTNER, *Paměti Volyňské (1617-1647) Bartoloměje Prokopa*, Památky archeologické a místopisné 13, 1885-1886, s. 49-64, 163-170, 255-262, 315-320. Edice je bohužel dovedena pouze do počátku roku 1637.

co do činění, představují nejčastější typ zápisů. Doplňují je záznamy o jiných obecních věcech (například o majetku) a nepříliš četné zápisy o soukromých záležitostech autorů. Jak ale uvádí Josef Emler, který *Paměti* ze dvou různých rukopisů za spolupráce Zikmunda Wintra vydal ve Věstníku Královské české společnosti nauk: „Kdo spisovateli našich „Pamětí“ byli, není známo, tolik však možno říci, že to byly osoby zasedající buď mezi rakovnickými konšely, anebo tamní písaři městští, krátce osoby, které měly přístup k úředním spisům a o jednáních úředních měly vědomosti, a to vědomosti podrobné.“²⁵ Lze ještě dodat, že v některých pasážích jsou přímé odkazy na městská privilegia, případně na konkrétní zápisy v městských knihách.

Patrně z počátku čtyřicátých let 17. století pochází spis dlouholetého nymburského radního písaře Jana Šuda ze Semanína, nazvaný *Paměť žalostivé dvojí zkázy města Nymburka na Labi 1631 a 1634 léta. Item 1640 přitazením armádie švédské Bannyrovské*.²⁶ Název v zásadě vystihuje i obsah textu – popis těch válečných událostí, které se Nymburka nejvíce dotkly – obléhání a vypálení města saským vojskem v listopadu 1631 a jeho dobytí Sasy v srpnu 1634. Tehdy bylo pobito přes 200 civilních osob, jejichž seznam spis uvádí. Samotné vyličení jednotlivých událostí je jen mírnou modifikací způsobů, jimiž Nymburští líčili své pohromy v úředních supplikacích a žádostech o pomoc. Spis vydal syn Josefa Emlera Jan Emler v Památkách archeologických a místopisných v roce 1898 za použití zápisů svého děda – nymburského lékaře a historika Josefa Dlabače – podle nichž doplnil poškozený originál. Je to vedle Kampera a Miltnera další případ, kdy byl editor k vydání pramene přiveden jistým – byť velmi osviceným – druhem regionálního patriotismu. V názvu je příznačný způsob dobového užití slova „paměť“ v singuláru, který ilustruje významový posun oproti dnešku. Nevztahuje se tolik k minulosti jako spíše k budoucnosti, nejde o paměti „na něco“ minulého, ale o uchování těchto jevů pro budoucí paměť. Lze zde připomenout také Kezeliovu poznámku o obdarování Boleoslavských od vrchností, „jichž paměti poznamenané nemají“. Text Jana

²⁵ Josef EMLER (ed.), *Paměti Rakovnické z let 1425-1639*, Praha 1894 (= Zvláštní otisk z Věstníku Královské české společnosti nauk), s. 5.

²⁶ Jan EMLER (ed.), *Jana Šuda z Semanína Paměť o žalostivé dvojí zkáze města Nymburka*, Památky archeologické a místopisné 18, 1898-1899, s. 111-114. K Šudově osobnosti blíže Marek ĐURČANSKÝ, *Nymburk v letech 1629-1634 ve světle městských register a jiných pramenů II (Městská kancelář a obsahový rozbor register)*, Středočeský sborník historický 26-27, 2000-2001, s. 15-43.

Šuda už má také blíže než k městské kronice k pamětním zápisům narativního charakteru z městských knih s malou mírou osobního zabarvení, o nichž je zmínka na začátku tohoto příspěvku. Jako k pramenům osobní povahy k nim ale lze přistupovat, klade-li se důraz na jejich autora a existují o něm údaje z jiných pramenů. Zde je ještě nutná heuristika, než bude možné zápisy tohoto typu v širším měřítku systematicky zpracovat a edičně zpřístupnit. Co lze čekat, naznačuje například edice zápisu z roku 1637 „*k budoucí věčné památce*“ dlouholetého čelákovického primátora a písaře Pavla Ježdíka z místní pamětní knihy, kterou vydal Jaroslav Kašpar v rámci své studie o držbě nemovitostí v Čelákovicích na sklonku třicetileté války.²⁷ Formální a obsahové podobnosti se spisem Jana Šuda naznačují, že komparativní přístup k textům tohoto typu by mohl přinést nové poznatky k mentalitě, zvláště myšlenkovým stereotypům obyvatel pobělohorských měst.

Při pohledu alespoň na výše uvedené středoecké prameny narativní povahy z vymezeného období lze konstatovat, že špatné ediční zpřístupnění je celkem pochopitelné hlavně v případě méně významných, ale početnějších, a tím pádem také typičtějších projevů písemnictví městského prostředí. Odtud otazník v názvu článku – hledání kolektivních mentalit obyvatelstva raně novověkých měst prostřednictvím těchto textů se neobejde bez současného přihlídnutí k úředním pramenům. Značná vázanost „paměti“ na městskou správu nebyla nakonec ani dříve bagatelizována.²⁸ V případě uváděných textů se u tří z nich dá hovořit o přímém vztahu k městské správě u dalších dvou (Dačického a Vepřka) o vztahu nepřímém. Z toho vyplývá jeden důležitý aspekt v poměru k pramenům diplomatické povahy – vzhledem k velmi časté příslušnosti autorů narativních pramenů městské provenience ke strukturám příslušné místní správy – může být vysvětleni geneze takového textu a jeho včlenění do širšího dobového kontextu provedeno právě teprve po důkladném studiu odpovídajících pramenů diplo-

²⁷⁾ Jaroslav KAŠPAR, *Lidé a domy v Čelákovicích v polovině 17. století (1642-1654)*, Studie Okresního muzea Praha-východ 13, 1998, s. 9-40. K osobnosti Pavla Ježdíka, k jeho působení v rámci čelákovické městské správy i ke specifickým úředním pramenům, na jejichž vzniku se podílel, srov. Emanuel VLASÁK, *Čelákovický Ježdíkův manuál*, Středočeský sborník historický 6, 1971, s. 55-67. Rovněž Emanuel VLASÁK – Jaroslav KAŠPAR – Jaroslav ŠPAČEK, *Polabské město Čelákovice. Stručné dějiny*, Čelákovice 1990.

²⁸⁾ „Pokud byl [autor „paměti“] členem městské rady či pohyboval-li se v její blízkosti, častěji a daleko podrobněji zaznamenával události významné pro město. Neméně důležitá pro obsah paměti byla autorova možnost přístupu k pramenům a informacím.“ M. TOŠNEROVÁ, *Měšťanské paměti*, s. 87.

matické povahy. Už zmíněná nedávná Štindlova edice velkomeziříčské kroniky je toho jednoznačným dokladem. A bylo by nadmíru užitečné, kdyby šel výzkum v tomto směru i nadále ruku v ruce s ediční prací.

Marek Ďurčanský

Kollektives Gedächtnis der Städte?

Narrative Quellen städtischer Provenienz, deren Autoren und Beziehung zu den Quellen diplomatischen Charakters am Beispiel Mittelböhmens in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts

Unter narrativen Quellen städtischer Provenienz versteht der Autor vor allem Stadtchroniken, respektive bürgerliche Memoiren (M. Tošnerová), wobei der Termin „paměť“ (Gedächtnis), „paměti“ (Memoiren), in einigen Fällen bereits von ihren Verfassern selbst gebraucht wurde. Für die Frühe Neuzeit und das böhmische Milieu ist dieser Quellentyp bisher mangelhaft zugänglich. Als diplomatische Quellen werden im breiteren Sinne des Wortes die amtlichen Quellen verstanden. In dem abgegrenzten Zeitraum und der Region werden zwei große Werke verglichen: bekannte Paměti (Memoiren) Mikuláš Dačickýs von Heslov (1555-1626) aus Kutná Hora/Kuttenberg und die schlechter zugängliche Kronika Mladoboleslavská/Jungbunzlauer Chronik Magister Jiří Kezelius' Novobydžovský (1576-1654). Gerade für Kezelius, der langjähriger Stadtschreiber und später Oberbürgermeister war, ist die Benutzung der Quellen diplomatischen Charakters typisch. Besonders markant ist es für den Gipfel seiner Karriere in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg, aber er verzichtet darauf nicht einmal in der Zeit seiner politischen Marginalisierung (Weggang ins Exil wegen Glauben, Rückkehr nach Mladá Boleslav/Jungbunzlau nach der Eroberung Pirnas von den Schweden). Bei Dačický, der außerhalb der Stadtverwaltung stand, ist das Maß der Benutzung von Quellen diplomatischen Charakters und deren Eingliederung in den Text der Memoiren viel kleiner und betrifft vor allem allgemein zugängliche Dokumente (zum Beispiel Majestätsbrief Rudolfs II.). Im Gegenteil zu Kezelius benutzte er wieder viel mehr die zeitgenössische Flugblattliteratur. Für typischere zeitgenössische narrative Quellen aus dem Stadtmilieu hält der Autor kleinere Texte (für das mittelböhmische Gebiet und den Dreißigjährigen Krieg blieben insbesondere erhalten – Kalendář historický Daniele Vepřka/Historischer Kalender Daniel Vepřeks, Paměti rakovnické/Rakownitzer Memoiren, Paměť o žalostivé dvojí zkáze města Nymburka/Gedächtnis des kläglichen doppelten Verderbens der Stadt Nymburg des Nimburger Schreibers Jan Šud von Semanín. Er vermutet, dass auch bei ihrer Benutzung für die Erforschung der kollektiven Mentalitäten der Bewohner böhmischer frühneuzeitlicher Städte die Beziehung zu der Stadtverwaltung und zu den Quellen diplomatischen Charakters in Betracht zu ziehen ist. Im Falle der angeführten Texte können wir bei drei von ihnen über eine direkte Beziehung zur Stadtverwaltung, bei weiteren zwei (bei Dačický und Vepřek) über eine indirekte Beziehung sprechen. Hinsichtlich der sehr häufigen Angehörigkeit der Autoren narrativer Quellen städtischer Provenienz zu den Strukturen der jeweiligen örtlichen Verwaltung kann die Erklärung der Genese eines solchen Textes und dessen Eingliederung in den breiteren Zeitkontext gerade erst nach einem gründlichen

Studium der entsprechenden Quellen diplomatischen Charakters durchgeführt werden.